

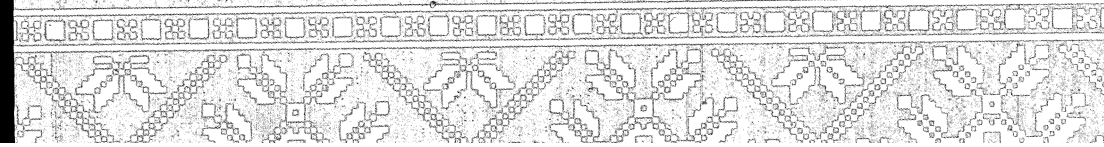

ЗАПИСКИ З УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА

Випуск 31
Збірник наукових праць

OPERA IN LINGUISTICA UKRAINIANA

Fascicullum 31

УДК 81.161.2(051)
ББК 81.031.4я5
3-324

Головний редактор: Т. Ю. Ковалевська
Заступник головного редактора: А. П. Романченко
Відповідальний секретар: С. С. Поліщук

Editor-in-chief: T. Yu. Kovalevska
Vice-editors: A. P. Romanchenko
Secretary: S. S. Polishchuk

Редакційна колегія: д-р ф. н. З. К. Адамія (Грузія), д-р ф. н. І. П. Бондаренко (Україна), д-р ф. н. З. О. Валюх (Україна), к.ф.н. А. М. Варинська (Україна), д-р ф. н. О. А. Войцева (Україна), д-р ф. н. Н. Вульф (ФРГ), д-р ф. н. М. Л. Дружинець (Україна), д-р ф. н. А. П. Загнітко (Україна), д-р ф. н. А. К. Ішанова (Казахстан), д-р ф. н. О. Ю. Карпенко (Україна), д-р ф. н. А. В. Ковалевська-Славова (Україна), д-р ф. н. Н. В. Кондратенко (Україна), д-р філософії Й. Коростенський (Чеська Республіка), д-р ф. н. М. Р. Кондубаєва (Казахстан), д-р ф. н. Т. А. Космеда (Україна), д-р ф. н. Н. В. Кутуза (Україна), д-р філософії А. Т. Онгарбаєва (Казахстан), д-р ф. н. М. Рак (Польща), д-р ф. н. Ш. І. Рамазанова (Туреччина), д-р ф. н. Є. М. Степанов (Україна), д-р філософії У. Холодова (Чеська Республіка), д-р ф. н. Я. П. Целлер (ФРГ), д-р ф. н. Цзян Яньхун (КНР), д-р ф. н. Л. І. Шевченко (Україна), д-р ф. н. О. В. Яковлева (Україна).

The editorial board: Z. Adamia, I. Bondarenko, Z. Valyukh, A. Varynska, O. Voytseva, N. Wulff, M. Druzhynets, A. Zagnitko, A. Ishanova, O. Karpenko, A. Kovalevska-Slavova, N. Kondratenko, J. Korostensky, M. Kondubaeva, T. Kosmeda, N. Kutuza, A. Ongarbayeva, M. Rak, Sh. Ramazanova, Y. Stepanov, U. Chlodova, J. Zeller, Jiang Yanhong, L. Shevchenko, O. Yakovleva.

Рецензенти:

Олексенко В. П., доктор філологічних наук, професор Херсонського державного університету;
Шабат-Савка С. Т., доктор філологічних наук, професор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;
Гогоренко О. В., доктор філологічних наук, доцент Миколаївського національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова.

Рекомендовано до друку
Вченою радою філологічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова
Протокол № 10 від 16.05.2024 р.

У збірнику розміщено наукові праці з актуальних теоретичних і прикладних проблем мовознавства.
Адресовано широкому колу філологів: науковцям, учителям, методистам, студентам.

Свідectwo про реєстрацію в Державному комітеті телебачення і радіомовлення України КВ № 8931 від 05.07.2004 р.

Фаховий наукометричний збірник «Записки з українського мовознавства» включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України зі спеціальності 035 «Філологія» на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. Збірник наукових праць також акредитовано в базах Index Copernicus, Slavic Humanities Index, Ulrich's periodicals, Worldcat, Google Scholar, USJ [Ukrainian Scientific Journals] та внесено до наукової періодики НБУ імені В. І. Вернадського, Загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова» й Українського реферативного журналу «Джерело».

Адреса редакції/Address: Одеса, Україна 65058, Французький бульвар, 24/26, кімн. 85, 86.
Телефон/Phone: +38 (048) 776-14-80; Факс / Fax: +38 (048) 746-51-14.
E-mail: kafukrmovaonu@ukr.net

ISSN 2414-0627 (Print); ISSN 2415-7562 (Online)

© Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2024

- nian language: conceptual foundations], *Visnyk Natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka [Bulletin of Taras Shevchenko National University]*. Kyiv, № 42, pp. 122-127. [in Ukrainian].
4. Selivanova, O. O. (2010), *Linhvistychna entsyklopediia [Linguistic encyclopedia]*. Poltava: Dovkillia. [in Ukrainian].
 5. Iaspers, K. (2009), *Psykhoholohiia svitohliadiv [Psychology of worldviews]*. Kyiv: Yuniv-ers [in Ukrainian].

УДК 81 42; 811,161.2

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309444>

Н. М. Філіппова,
канд. філол. наук, доц.,
Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова,
завідувачка кафедри прикладної лінгвістики,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8840-774X>

СЕМАНТИЧНИЙ ПРОСТІР УНІВЕРСАЛЬНОГО МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОГО КОНЦЕПТУ ЖАЛІСТЬ

*Хто любить ревне — жаліє певне.
Хто чужого не жаліє, той і свого не ім'є.
(Словарь української мови за ред Б. Грінченка).*

Стаття присвячена дослідженню концепту ЖАЛІСТЬ в українській і англійській мовах, що досить актуально для сучасної політичної, економічної, соціальної, освітнянської ситуації в Україні, оскільки ЖАЛІСТЬ виявляється універсальним, морально-етичним концептом емоції, яка у часи повномасштабної інформаційної війни застосовується як елемент професійної пропаганди у вигляді спеціальних форматів, засобів, технологій соціально-політичного впливу на існуючу систему суспільно-політичних поглядів і світогляду людей. Концепт обрано як основну одиницю аналізу, оскільки він як оперативна одиниця пам'яті, ментальна сутність, результат об'єктивації знання функціонально пов'язаний з особливостями національно-обумовленого контексту і конкретними умовами життя суспільства, а тому він може актуалізувати або змінювати свій семантичний потенціал відповідно до існуючих ціннісних пріоритетів на певному етапі розвитку суспільства і таким чином впливати або навіть маніпулювати його представниками. Порівняння семантичного простору універсального морально-етичного концепту ЖАЛІСТЬ в українській і англійській мовах виявило, що в обох мовах ця ментальна одиниця визначається як важлива у парадигмі моралі та етики, оскільки пов'язана із базовою моральною антитезою «добро / зло», але в українській мові він більше співвідноситься з емоційними ознаками

морально-цінісного відношення як до суб'єктів, так і до об'єктів, імпліцитно враховує бажання любові, блага для інших і навіть потенційно пов'язаний із совістю, справедливістю, емпатією, а в англійській мові він пов'язаний не тільки із спонтанною ірраціональною емоційною реакцією на нещастя інших, необхідністю співчуття і з раціональним, прагматичним розумінням обов'язковості такої реакції і прийняттям рішення про надання допомоги. Результати розвідки можуть виявитися корисними для викладання курсів семіотики, когнітивної лінгвістики або PR-технологій.

Ключові слова: концептуалізація, морально-етичний концепт, оцінність, концепт ЖАЛИСТЬ, інформаційна війна.

Nina Filippova,

*PhD in Philology, Associate Professor,
Admiral Makarov National University of Shipbuilding,
Department of Applied Linguistics,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8840-774X>*

SEMANTIC SPACE OF THE UNIVERSAL MORAL AND ETHICAL CONCEPT ЖАЛИСТЬ/SYMPATHY

The paper deals with the study of the concept ЖАЛИСТЬ/SYMPATHY in Ukrainian and English languages which can be considered rather relevant for the present-day political, economic, social and educational situation in Ukraine because it is the universal, moral and ethical emotion concept which is utilised as the element of war professional propaganda via specific formats and technologies to deliver social and political impact and manipulation on the existing system of social and political views and outlooks. The concept was selected as the basic unit for the analysis because it is defined as the operational memory unit, the mental entity, the result of knowledge objectivisation. Moreover, as the concept functioning relates to specific national context and particular conditions of society existence, it can express its semantic potential and adapt it in accordance with the existing value priorities at a particular stage of society development and cause purposeful influence or even manipulation on its members. The comparison of the semantic spaces of the universal moral and ethical concept ЖАЛИСТЬ/SYMPATHY in Ukrainian and English languages has revealed the fact that this mental unit is determined as important in moral and ethical paradigms in the both languages because it is stipulated for the basic human antithesis «good/evil». In Ukrainian it relates, to more extent, to emotional feature of moral, ethical value of both humans and any living creatures implying the desire to introduce not only love, pity, weal for others and even an element of empathy. In English it also expresses spontaneous irrational emotional response to any misfortune or disaster, but, at the same time, implies the pragmatic decision-making to render some practical assistance. The results of the study can be used for teaching semiotics, cognitive linguistics or PR technologies.

Key words: conceptualisation, moral and ethical concept, evaluation, concept ЖАЛИСТЬ/SYMPATHY, information (hybrid) war.

Постановка наукової проблеми. Універсалії концептуальних домінант формують базис концептуальної картини світу будь-якого етносу і кодують мислення, поведінку, вчинки. Саме мовна інформація дозволяє мати доступ до когнітивних процесів, досягнути раціональні особливості життя народу і, одночасно, врахувати афективний компонент життєдіяльності, який пов'язаний з емоціями і почуттями.

Актуальність цієї розвідки, на наш погляд, обумовлено декількома чинниками. По-перше, концепт ЖАЛИСТЬ — один з універсальних компонентів повсякденного життя людини, фрагментів культури і концептосфери емоцій людини. По-друге, сучасний страшний період зовнішньої необмеженої агресії виявив важливість розуміння і прийняття понять *жалість* і *емпатія* у нашому суспільстві: згадаймо епізоди евакуації, порятунку людей і тварин під час Каховської трагедії, допомоги військовим, поведінку волонтерів, пересічних громадян, які демонстрували такі моральні якості, які за мирних часів не завжди були помітні (можна, між іншим, порівняти поведінку росіян під час страшною весняної повені у деяких їх регіонах). По-третє, особливо важливо розуміти, що сьогодні пропаганда країни-агресора активно застосовує тактику і образ жертви для того, щоб викликати жалість, співчуття, спираючись на їхнє розуміння базисності цієї емоції в українській картині світу та їх розуміння тотожності етнічних, моральних, релігійних традицій.

Аналіз дослідження проблеми. Сьогодні ми опинилися у просторі подвійного зіткнення: з одного боку, суто воєнних дій, а з іншого, одночасно, інформаційно-пропагандистських атак, а саме тому надзвичайно важливо розуміти національно-культурні розбіжності у сприйнятті світу. Відомо, що вже більше ніж три десятиліття термін *концепт* активно вживається мовознавцями для позначення оперативної одиниці пам'яті, ментального утворення, яке експлікує розуміння різних фрагментів і елементів світу представниками етнічних і національних груп, і хоча майже кожна дослідницька мовознавча робота його згадує, однозначного тлумачення не існує. У цьому невеликому нарисі ми не будемо робити огляд всіх визначень та їх аналіз, оскільки спеціалістам вони добре відомі. Але зазначимо, що аналіз національно-культурних концептів — це предмет дослідження філософів, психологів, політологів і, звичайно, лінгвістів всього світу. Отже, одним із елементів нашої зацікавленості у концепті ЖАЛИСТЬ був інтерес сучасної світової лінгвістики до міждисциплінарного вектору розвитку нашої науки, її активні зв'язки із психологією, психолінгвістикою, культурологією. У багатьох дослідженнях ідеться про вплив почуттєвих виявів не лише на переживання, а й на вчинки, поведінку, життєдіяльність. А тому актуальним, на наш погляд, виявляється семантико-прагматичний аналіз таких універсальних концептів, хоча на сьогодні ще не існує повного мовного опису будь-якої національної концептосфери; але є факт інформаційних психологічних війн — війн смислів, впливу на індивідуальну і колективну свідомість

через пропаганду, агітацію, рекламу, різні формати спотворення інформаційного середовища [4, с. 34-35].

Звичайно ця ментальна одиниця експлікує прототипові уявлення, смисли концепту, його універсальні ознаки, значущість таких моральних та етичних цінностей для української культури взагалі і лінгвокультури зокрема. Тому є цікаві і глибокі психологічні та філософські дослідження природи такої універсальності.

У психологічних дослідженнях *жалість* і *співчуття* визначаються як важливі елементи парадигми моралі та етики, тобто саме ці поняття мають характерні емоціональні ознаки, які пов'язані із психічною сутністю різних явищ (переживання), і морально-оцінні ознаки, які пов'язані з етичною оцінкою стану людини, етичним відношенням до інших. Місце цієї емоції можна уявити, напр., за допомогою узагальненої схеми дії синергетично-реорганізованого алгоритму розвитку картини світу особистості, який показує динамічний рух смислової конструкції і який С. Каліщук розподіляє на п'ять блоків: блок пізнавальних контурів (картина світу, смислове поле), блок співвіднесення зі світом (причинна та смислова детермінованість), блок процесів змін (актуалізація «самовіднесення», переживання), блок доступу до внутрішнього світу людини (задіяність всіх пізнавальних контурів свідомості), блок стадій змін (оновлене смислове поле, оновлена картина світу). Тобто, авторка робить висновок, що розуміння джерел і механізмів розвитку картини світу завжди пов'язані з практичною діяльністю, комунікацією (внутрішній і зовнішній діалог): переживання, до яких відносяться жалість, співчуття, на основі досвіду, переконань, сучасного стану, уявлень про майбутнє, цінностей відносяться до внутрішніх маркерів [6].

Окрема увага приділяється аналізу ролі мови як зброї інформаційно-пропагандистської війни, оскільки складна взаємодія прототипових почуттів, емоцій, переконань використовується для спричинення конфліктів, виникнення ворожнечі, а сучасні потенційні можливості психотехнологій дозволяють їх використовувати для маніпулювання свідомістю. Так, російська пропаганда часто застосовує образ жертви, героїзацію жертвовності для того, щоб викликати жалість: напр., співчуття до дітей Донбасу, яких вбивали українські фашисти протягом восьми років, а тому Алея янголів у 2015 у Донецьку повинна нагадувати всім про ці жорстокі дії і викликати не тільки жалість, а й бажання помститися (*detector.media*).

У філософських роботах морально-етичні почуттєві поняття традиційно пов'язані з поняттями добра/зла або чесноти/гріха. Так, ідея співчуття в етичних концепціях Б. Спінози, Р. Декарта, Ф. Бекона, Д. Юма розглядається як чеснота. Базову складову концепту, яка визначає його концептуальне значення взагалі, пояснюють як відношення людини до реалій, подій.

У роботі Б. Спінози «Етика» надається визначення поняття *співчуття* як незадоволення, яке супроводжується ідеєю зла, яке трапилося з кимсь, кого ми відчуваємо як подібного нам. А в понятті *жалість* виділяють такі універсальні ознаки, які демонструють такі семантичні прототипи: емоція та чеснота. У філософських роботах також зазначається еволюція і розширення поняттєвого об'єму, оскільки

глобалізація і модернізація світу призводить до того, що відбувається своєрідна трансформація морально-етичних концептів. Наприклад, В. Вдовиченко на прикладі аналізу еволюції концепту СОРОМ від античності до наших днів доказує, що «сучасне суспільство характеризується такою кількістю взаємозв'язків, як ні одне попереднє, однак результатом цього стало зниження порогу сорому», яке, як підкреслює авторка, зумовлене «діяльнісним ставленням людини до світу» [1, с. 120].

У мовознавчих дослідженнях звертається основна увага на те, що існування концепту історично зумовлене мовленнєвою діяльністю окремого етносу, необхідністю зібрати культурно значущі смисли для культурної пам'яті, бути символом для інтерпретації тієї дійсності, у якій живе людина.

Українські науковці докладають багато зусиль до того, щоб виділити базові національно значущі концепти українськомовного концептуального простору, що дозволило б побудувати логічну та ефективну систему цінностей, сприяло б більш ефективному розвитку національної освіти, культури, політики і більш ефективній їх «вбудові» в глобальний простір. Велика кількість цікавих досліджень дозволила представити декілька варіантів таких концептуальних домінант: біля 40 етнокультурних слів-знаків, концептів «історико-культурної свідомості народу» виділяє В. Жайворонок [4], В. Кононенко наголошує на чотирьох ключових концептах *земля, мати, хліб, доля* [7], В. Ужченко на таких поняттях, як *чоботи, дорogi, лава, поріг, осика, вогонь* [11], а А. Огар на концептах *душа, серце, розум, доля, мати, любов/кохання, свобода* [9].

Важливо зазначити, що методологічною основою таких висновків є виокремлення саме таких лексичних одиниць на основі аналізу сфери їх функціонування: фольклорних джерел, фразеології, тобто на основі історичної стабільності. Хоча, напр. Г. Вежбицька зазначає декілька інших важливих передумов включення лексичної одиниці до списку вербалізованих ключових концептів: загальноновживаність, семантичну розробленість, словотвірну багатомірність, аксіологічну маркованість [12].

Тому в деяких дослідженнях враховано такі передумови. Т. Радзівська у «Нарисах з концептуального аналізу» підкреслює, що, напр., *сумління* і *совість* — це концепти етичної сфери в українській мові, які створюють у сукупності картину «наївної» етики і виявляють етичне світобачення носія мови. Ці концепти духовного життя людини співвідносяться із іншими концептами етичної, психічної, ментальної сфер і виступають регуляторами поведінки людини як сутності найвищого порядку, які розгортаються в горизонтальній (*сумління*) і в вертикальній (*совість*) площинах, а тобто людина, для якої ці концепти є елементами її концептуальної картини світу, відчуває їх функціональність як моральну підтримку і контроль за своїми діями, як необхідність докладання зусиль, як акт самооцінки, самоаналізу [11, с. 152-164].

В. Кононенко в монографії, присвяченій опису та аналізу концептів українського дискурсу, доводить: «Довгий ряд номінацій на позначення суму (*сум, смуток, журба, печаль, туга, жаль, жалощі, нудьга, зажура* тощо) — невеселого, важкого настрою, спричиненого горем, невдачею і т.д., численні фрази типу *здаватися до суму* за-свідчують вагомість цього почуття в житті людини» [7, с. 144]. Цікаво, що ці «поняття

належать до концептуального поля *страх, бажання, надія*, одночасно вони супроводжуються атрибутами меланхолії, тихої печалі, задумленості» [7, с. 145]. Окремо автор приділяє увагу концептам МИЛОСЕРДЯ і ЖОРСТОКІСТЬ, які «людина виявляє передовсім до «собі подібних», проте у ставленні до довкілля, живих істот бодай опосередковано ці риси людської вдачі, ці, зрештою, поведінкові орієнтири й стандарти знаходять своє не лише продовження, але й нове, принаймні віддзеркалене, вираження ... вміння «включатися» в навколишній світ» [7, с. 222].

Мета розвідки — показати універсальні ознаки одного із концептуальних домінант ЖАЛІСТЬ на матеріалі української і англійської мов, і на фоні універсальності концепту виявити національно марковані концептуальні ознаки. **Завдання**, які обумовлені цією метою, передбачають порівняння розуміння цієї морально-етичної категорії в українській і англійській мовах. **Об'єктом** аналізу є етноспецифічна особливість концептуалізації дійсності на матеріалі двох мов. **Предметом** аналізу є концепт ЖАЛІСТЬ, який має універсальний характер і втілює одну із емоційно-почуттєвих домінант морального та етичного вибору. **Джерельна база** — це дані, які отримані в результаті аналізу українськомовних і англомовних лексикографічних джерел і які дозволяють зробити висновки щодо типології і диференціації семантичної структури концепту. **Методи**, які були залучені для аналізу фактичного матеріалу, — аналіз, синтез для систематизації й узагальнення результатів; описовий для їх обґрунтування; компонентний для дослідження семантичної структури лексичної репрезентації концепту. **Наукова новизна** дослідження полягає у тому, що вперше зроблено спробу отримати об'єктивні дані порівняння семантичних домінант одного із універсальних концептів. **Теоретична цінність** отриманих результатів полягає в узагальненні та поглибленні окремих теоретичних висновків про етноспецифіку концепту і розумінні деяких аспектів використання концептуального аналізу. **Практичне значення** визначається тим, що фактичний матеріал може бути використаний у викладанні курсів семіотики, когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології і проведенні відповідних практичних занять.

Виклад основного матеріалу. Якщо зіставляти концептуалізацію емоції або почуття жалості в українськомовній і англомовній картинах світу, слід визначити, що ці сфери відрізняються. Основні відмінності можуть бути описані на основі виділення семантики стереотипу, формування номінативних можливостей стереотипу, безпосереднім зв'язком з ідеєю, осмисленням життєвої і духовної цінності. Спробуємо показати різницю на основі аналізу змісту ядра концепту ЖАЛІСТЬ, яке визначаємо за допомогою ряду лексикографічних джерел. Для цього нарисувати ми не користуємося текстовими прикладами, а тому у сферу аналізу не попадають суб'єктивні фактори інтерпретації концепту: індивідуальний досвід мовної особистості, її мовна і комунікативна компетенція, психолінгвістичні ознаки, темперамент, ментальні здібності, уподобання, смаки.

Етимологічні джерела часто дозволяють побачити мотиваційні зв'язки, які іноді навіть можуть бути втрачені внаслідок втрати або поступового згасання первинного сценарію етносвідомості і виявити вихідні концептуальні структурні елементи.

Так, походження лексеми жаль пов'язують із *псл. zal*, яке, напр., споріднене із *лит. gela* «біль, жаль» (порівняймо із *да swellan* «вмерти»), а тобто первинно поняття жалість, розумілося як щось пов'язане із стражданням і навіть смертю, а сучасна Вікіпедія визначає сучасне сприйняття значення лексеми жалість як поблажливого співчуття до жертви.

Надзвичайно розгалужений спектр похідних опорної лексеми: іменників — приблизно 24% (*жаліб, жалібник*), прикметників — 46% (*безжалюї, жалібливий*), прислівників — 1% (*жалю*), дієслів — 27% (*жаліти, жалкувати*). Ці дані теж дозволяють зробити висновок про широку залученість цієї емоції до конкретики повсякденного життя людини [2].

Словники української мови визначають жалість як співчутливе ставлення до чужого горя, переживання, навіть намагання досягти справедливості, рідко, почуття скорботи, смутку, туги, печалі. Семантичний об'єм визначається узагальненим списком синонімів: *жаль, жалість, лости, жалоці; сум, смуток, тяжка скорбота, туга, печаль; состраданіє, кондоленція, співчуття, спочуття*. В. Кононенко підкреслює, що «довгий ряд номінацій на позначення суму (*сум, смуток, журба, печаль, туга, жаль, жалоці, нудьга, зажура* тощо) — невеселого, важкого настрою, спричиненого горем, невдачею... засвідчують вагомість цього почуття в житті людини» [6, с. 144]. Вікіпедія визначає діапазон сучасного сприйняття значення лексеми жалість від однієї із форм почуття дискомфорту, поблажливого співчуття до наближення до милосердя; від співчуття до людей до жалості до будь-яких живих істот (тварин, птахів) і навіть до чогось втраченого, загубленого (речей, часу).

Специфічні риси жалості: а) двонаправленість: з одного боку, універсальність співчутливого відношення до будь-якої живої істоти, а з іншого, індивідуальність конкретної спрямованості цього почуття до конкретного суб'єкта або об'єкта; б) співчуття, яке поєднане з милосердям, а через милосердя із справедливістю і правдою.

Аналіз англомовних джерел дозволяє виділити дві базові лексеми, які пов'язані із поняттям жалість: *sympathy (expression of understanding and care for someone else's suffering)* і *empathy (the ability to share someone else's feeling or experiences by imagining what it would be like to be in their situation)*. Їх походження пов'язано з грецькими словами: *L. sympathia — Gr. sumpatheia* (XVI століття); *Gr. empathia* (XX століття). Цікаво, що лексема *емпатія* для позначення здібності людини уявити себе на місці того, хто страждає, зафіксована тільки в 20-ому столітті.

The Concise Oxford Thesaurus Dictionary (2014) виділяє декілька взаємозумовлених понять, які допомагають зрозуміти семантичний об'єм концепту: а) для поняття *sympathy* такий лексичний ряд: *compassion, generosity, kindness, mercy, pity, tenderness, understanding*; б) для поняття *compassion*: *benevolence, charity, concern, consideration, fellow-feeling, gentleness, humanity, kindness, kind-heartedness, leniency, mercy, pity, soft-heartedness, sympathy, tender-heartedness, tenderness, understanding*; в) для поняття *pity*: *charity, compassion, condolence, distress, emotion, fellow feeling, forbearing, kindness, mercy, sadness, sympathy, understanding*. Як бачимо, ядро

складають лексеми *kindness, mercy, pity, understanding*, які виділяють такі чесноти, як доброту, співчуття, порозуміння. Узагальнену семантику англomовного концепту можна представити у вигляді таких семантичних рядів: співчуття (*fellow feeling*); доброзичливість (*humanity, kindness, kind-heartedness, mercy, tenderness, tender-heartedness*); щедрість, прагматична необхідність створення більш комфортного і впевненого відчуття у громаді, суспільстві (*generosity, charity*); розуміння складної проблеми (*concern, consideration, understanding*); відчуття печалі за те, що щось погане сталося із іншою людиною (*distress, sadness*).

Елемент раціональності і прагматичності наглядно демонструють біблійні метафори: «*Boni pastoris est tondere pecus, non deglubere*» — «Добрий пастир стриже овець, а не здирає з них шкуру» (Іс., 10:11); «*Bonis nocet, qui malis parcit*» — «Хто жаліє поганих людей, той шкодить добрим» (Пр., 19:19).

Тобто, як універсальний морально-етичний концепт, ЖАЛІСТЬ характеризується такими особливостями: 1) він соціально-унормований; 2) виявляє наявність каузального зв'язку; 3) визнається цінністю, яка наближена до любові і яка протиставляє добро — зло; 4) основу концептуального розуміння жалості складає позитивна спрямованість на іншого, намагання зробити благо для іншого суб'єкта або іншого об'єкта; 5) антиподом жалості виявляється егоїзм, благо тільки для себе. Але для українськомовного концепту характерно, що ця морально-етична цінність а) наближена до любові до ближнього; б) альтруїзму, відсутності корисних мотивів; в) її антиподом виявляється егоїзм, благо тільки для себе.

Порівняння концептуалізації жалості в українськомовній і англomовній картинах світу дозволяє визнати, що ця сфера в англійській мові розроблена детальніше, а екстенціональні та інтенціональні характеристики розподілені в інший спосіб, оскільки наявні ознаки прагматичного ставлення до співчутливого відношення до інших (*generosity*), не тільки співчуття, але і ніжність (*kindness, soft-heartedness, tenderness*). Семантика значущості жалості виражається лексемами латинського походження, що обумовлює їх стилістичну маркованість і визначає окремі конотації: *condolence, benevolence, lenience*.

Цікаво, що одна із функцій концепту — бути засобом інтерпретації явища, події, що реалізується у формі культурного сценарію (Г. Вежбицька), своєрідного прийому для демонстрації інформації про певний цикл культурно зумовлених дій, подій та специфіки різних етнокультур: 1) *Я на місці того, хто страждає*; 2) *Я уявляю його/її стан*; 3) *Я визнаю, що він/вона однорідні мені*; 4) *Я прирівнюю його стан до мого стану*. Цей сценарій більш відповідає українськомовному розумінню цього поняття, оскільки ці дії логічно зафіксовані в значеннях лексем, які репрезентують концепт ЖАЛІСТЬ.

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, можна констатувати, що аналіз лексикографічних джерел дозволяє отримати попередні, хоча і досить переконливі об'єктивні результати, які свідчать про те, що концепт ЖАЛІСТЬ / SYMPATHY є одним із базових цінностей етнокультури, яка обслуговується конкретною мовою.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у розширенні джерельної бази: залучення аналізу паремійного матеріалу, текстоорієнтованого вивчення проблематики на базі сучасних текстів українськомовних, англomовних (британських і американських) авторів, а також у залученні студентської спільноти для аналізу великого масиву медійних джерел і вияву елементів психолінгвістичного впливу на суспільну свідомість.

Література

1. Вдовиченко Н. В. Універсальні ознаки концепту сором у науковому дискурсі Слов'янський збірник. 2014. Вип. 18. С. 116-123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/slzb_2014_18_16
2. Грінченко Б. Словарь української мови онлайн : в 4-х т. Київ, 1907–1909. URL: <https://554.slovaronline.com>
3. Демченко Н. Д., Чала А. Г., Твердохліб В. О. Етнокультурні концепти українського діалектного дискурсу. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2022. Том 33 (72). № 1. Ч. 1. С. 12-17. URL: https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/1_2022/part_1/3.pdf
4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
5. Зеленін В. В. По той бік правди: нейролінгвістичне програмування як зброя інформаційно-пропагандистської війни. Том І. НЛП ХХ століття. Київ : Вид-во «Люта справа», 2015. 384 с.
6. Калішук С. М. Площина транстеоретичного екзистенціонально-системного концепту реорганізації смислової архітектури свідомості особистості. Психологічний часопис : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2020. Том 6. Вип. 4. С. 107–118. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/41118/1/S_Kalishchuk_PG_6_4_IL.pdf
7. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу. Київ — Івано-Франківськ : Плай, 2004. 248 с.
8. Мушировська Н. В. Когнітивна структура концепту «душа» у поезії раннього українського символізму. Закарпатські філологічні студії. Ужгород : Вид. дім «Гельветика», 2021. Вип. 18. С. 61 — 70.
9. Огар А. Ключові концепти української культури «душа, серце, розум, доля, мати, любов/кохання, свобода». Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. Серія «Філологія». Дрогобич: РВВ ДДПУ, 2017. Вип. 40. С. 91-98. URL: <http://UJRNiPgn.fl.2017.40.12>
10. Радзієвська Т. В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст — соціум — культура — мовна особистість. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. Агенство», 2010. 491 с.
11. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови. Київ: Знання, 2007. 494 с.

12. Wierzbicka A. Understand Cultures through their Key Words: English, Russian, Polish, German, Japanese / A. Wierzbicka. New York — Oxford, OUP, 1997. 320 p. URL: https://www.academia.edu/76092770/Understanding_Cultures_through_Their_Key_Words_English_Russian_Polish_German_and_Japanese_Understanding_Cultures_through_Their_Key_Words_English_Russian_Polish_German_and_Japanese

References

1. Vdovichenko, N.V. (2014), Universal'ny oznaky moral'no-etichnogo kontseptu SO-ROM u naukovomu diskursi [Universal features of moral and ethical concept SHAME in academic discourse]. *Slov'ianski zbirnik. [Slavic Collection]*, Issue. 18, pp. 116-123. URL: Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки. [in Ukrainian].
2. Grinchenko, B. (1907–1909), *Slovar' ukrains'koi movy online [The dictionary of Ukrainian language]*. Kyiv. URL: <https://554.slovaronline.com> [in Ukrainian].
3. Demchenko, M. D., Chala, A.G., Tverdohlib, V.A. (2022.) Etnokul'turni kontsepty ukrains'kogo dialektного diskursu [Ethnic and cultural concepts of Ukrainian dialect discourse]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. Vernadsky'kogo. Seriya Filologiya. Zhurnal-istika [Vernadsky TNU Transactions. Philology. Journalism]*, Vol 33 (72), Ch.1, pp. 12-17. URL: https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/1_2022/part_1/3.pdf [in Ukrainian].
4. Zhaivoronok, V. V. (2006), *Znaky ukrayinskoyi etnokultury: slovnyk-dovidnik [The signs of Ukrainian ethnoculture: reference dictionary]*. Kyiv: Dovira. [in Ukrainian].
5. Zelenin, V.V. (2015), *Po toy bik pravdy: NLP yak zbroya informatsiino-propagandists'koi viiny*, [On the other side of truth: NLP as the weapon of information]. Kyiv: Liuta sprava. [in Ukrainian].
6. Kalishchuk, S.M. (2020), Ploshchyna transteoretichnogo egzistentsional'no-sistemnogo kontseptu reorganizatsii svidomosti osobistosti [The space of the transtheoretical, existential and systematic concept of personality conscience reorganisation]. *Psihologichny chasopis: zbirnik naukovikh prats' Institutu psihologii imeni G.S.Kostiuka NAPNU [Psychological journal: Collection of scientific papers of G. Kostiuk NAPNU Institute of Psychology]*. Vol 6, Issue. 4, Kyiv, pp. 107-118. [in Ukrainian].
7. Kononenko, V. (2004), *Kontsepty ukrayinskoho dyskursu: monografiya [The concepts of Ukrainian discourse: monograph]*, Kyiv-Ivano-Frankivsk: Plai. [in Ukrainian].
8. Mushyrovskaya, N.V. (2021), Kognitivna struktura kontseptu «dusha» u poezii rannioho ukrains'kogo simvolizmu [The cognitive structure of the concept «soul» in the poetry of early Ukrainian symbolism]. *Zakarpats'ki filologichni studii [Transcarpathia Philological Studies]*. Issue. 18, Uzhgorod: Gelvetika, pp. 61-70. [in Ukrainian].
9. Ohar, A. (2017), Klyuchovi kontsepty ukrayinskoho dyskursu (kontsepty dusha, ser-tse, rozum, dolya, maty, lyubov/kokhannya, svoboda) [The key concepts of Ukrainian discourse]. *Problemy humanitarnikh nauk: zbirnik naukovikh prats' Drogobits'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu. Filologiya [Humanities problems: Scien-*

tific Papers Collection: Philology]. Issue. 40, Drohobych: RVV DDP, pp. 91-98. [in Ukrainian].

10. Radziivska, T. V. (2010), *Narysy z kontseptualnoho analizu ta linhivistyky tekstu. Tekst — sotsium — kultura — movna osobistist' [The essays of conceptual analysis and text linguistics. Text — society — culture — language personality]*. Kyiv: IAA Publ. [in Ukrainian].
11. Uzhchenko, V. (2007), *Frazeologia suchasnoi ukrains'koi movy [Phraseology of the contemporary Ukrainian language]*. Kyiv: Znannya. [in Ukrainian].
12. Wierzbicka, A. (1997), Understand Cultures through their Key Words: English, Russian, Polish, German, Japanese. New York — Oxford: OUP. URL: https://www.academia.edu/76092770/Understanding_Cultures_through_Their_Key_Words_English_Russian_Polish_German_and_Japanese_Understanding_Cultures_through_Their_Key_Words_English_Russian_Polish_German_and_Japanese [in English].

УДК 811.161.2'374.73'42:784]»364»(045)

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309447>

І. Є. Кодиш,

Одеський ліцей № 73 Одеської міської ради,
спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист,
учителька української мови та літератури,
тренерка НУШ

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-9295-2231>

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ПОЛЯ КОНЦЕПТОСФЕРИ «УКРАЇНА» В ПІСЕННОМУ ДИСКУРСІ ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У пропонованій статті ми звертаємося до одного з напрямів сучасних мовознавчих досліджень — когнітивної лінгвістики. Мета дослідження полягає у виявленні та аналізі мовних засобів репрезентації лексико-семантичного поля концептосфери «УКРАЇНА» на матеріалі пісенного дискурсу періоду російсько-української війни. Об'єктом дослідження стала концептосфера «УКРАЇНА», предметом дослідження — лексико-семантичне поле концептосфери «УКРАЇНА» в україномовному пісенному дискурсі. Для досягнення поставленої мети в роботі використано методику лінгвоконцептологічного та контекстуального аналізу текстів, а також метод польового моделювання.

На матеріалі 218 лексичних одиниць із текстів 20 українських пісень виокремлено три структурні сегменти лексико-семантичних полів концептосфери «УКРАЇНА»: «УКРАЇНА — ПРОСТІР», «УКРАЇНА — ДУХОВНІ ЦІННОСТІ», «УКРАЇНА — ВІЙНА». У кожному ЛСП виділено лексико-семантичні групи, найбільшими з яких